

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Галушак Ірина Євгенівна

УДК 378: 33+37.016:34

**ТЕОРІЯ І ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ В УМОВАХ
НЕПЕРЕРВНОЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
КІЧУК Ярослав Валерійович,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
АРТЮШИНА Марина Віталіївна,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
в. о. завідувача кафедри педагогіки та психології;

доктор педагогічних наук, професор
КУРЛЯНД Зінаїда Наумівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
ІВАНЧЕНКО Євгенія Анатоліївна,
Військова академія (м. Одеса),
професор кафедри фундаментальних наук.

Захист відбудеться «11» січня 2019 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41. 053. 01 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою : 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського, 1.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті та в бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «10» грудня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. А. Княжева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку вітчизняної психолого-педагогічної науки визначальним є входження України у світовий освітній простір, що зумовлює переосмислення методологічних засад наукового пізнання педагогічної дійсності, освітніх систем і моделей навчання. Одним із найважливіших стратегічних завдань на сучасному етапі модернізації системи вищої освіти України є забезпечення конкурентоспроможності підготовки фахівців згідно рівня міжнародних стандартів. В умовах ринкової економіки необхідною ланкою економічної професійної освіти є правова підготовка, оскільки соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, потребують, щоб до складу професіограми економіста було включено правовий компонент, а правова культура стала складником його професіоналізму.

Система підготовки майбутніх економістів у закладах вищої освіти регламентується Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», положеннями Національної рамки кваліфікацій, Галузевими стандартами вищої освіти, що визначають освітньо-кваліфікаційні характеристики випускників вищої школи відповідних напрямів підготовки. Сучасна фахова підготовка майбутніх економістів у закладі вищої освіти враховує також вимоги міжнародних освітніх стандартів і кваліфікацій, зокрема Болонської декларації «Європейський простір у сфері вищої освіти», Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради «Про єдину для Співтовариства Схему прозорості кваліфікацій і компетентності (Europass)», «Про подальше європейське співробітництво у сфері забезпечення якісної системи вищої освіти», «Про встановлення Європейської кваліфікаційної структури для можливості отримати освіту протягом усього життя» тощо.

Особливого значення набуває проблема підготовки правосвідомого майбутнього фахівця економічної галузі, в якого розвинені особистісні та професійні якості, що сприяють його успішній адаптації у нових соціально-економічних умовах, професійному розвитку, освоєнню й упровадженню сучасних технологій. Перед закладами вищої освіти постало завдання якісної професійної підготовки майбутніх економістів з урахуванням перспективних напрямів модернізації системи професійної освіти, що передбачають потреби правового виховання майбутніх фахівців, адже правова компетентність у сучасних реаліях життя є невід'ємним складником професійної підготовки майбутніх фахівців, рівня сформованості та дієвості їхньої правової свідомості й культури, громадянської зрілості.

У контексті дослідження суттєвого значення набувають праці вчених, присвячені проблемам професійної підготовки фахівців економічного профілю, зокрема досліджено: теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх економістів (М. Вачевський, Є. Іванченко, Т. Коваль, М. Левочко, І. Носач); формування професійної компетентності економістів (М. Артюшина, Н. Баловсяк, О. Гончарова, І. Демура, Л. Дибкова, Є. Іванченко, Ю. Семенчук);

організація самостійної освітньо-пізнавальної діяльності та науково-дослідної роботи (С. Кустовський, Н. Уйсімбаєва); різні види, методи, засоби та форми навчання майбутніх економістів (О. Бабаян, Н. Захарченко, Н. Іщук, О. Кареліна); професійна спрямованість навчання студентів економічних спеціальностей (Л. Гусак, Н. Самарук, І. Федорова); математичне моделювання у системі економічної освіти (Г. Дутка, І. Нічуговська, К. Рум'янцева).

Формування правової свідомості, правової культури, правової освіти й виховання майбутніх фахівців є предметом дослідження А. Алексєєва, О. Атояна, П. Баранова, А. Івлєва, М. Козюбри, А. Кридановського, Ю. Оборотова, А. Овчиннікова, В. Оксамитного, М. Орзих, П. Рабіновича, Т. Соловйової, С. Трекхініної та ін.

Компетентнісний підхід пріоритетний у дослідженнях як вітчизняних (Н. Бібік, А. Богуш, І. Єрмакова, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Парашенко, О. Пометун, О. Савченко, І. Тараненко, Г. Фрейман та ін.), так і зарубіжних учених (Н. Єршова, Ю. Мозер, Л. Салганик, А. Хуторської та ін.).

Проблему формування компетентності майбутніх економістів у різних аспектах досліджують такі вчені, як: Н. Баловсяк, Н. Болюбаш, І. Власюк, С. Касіянець, Т. Крутоус, К. Михасюк, А. Спіцина, О. Яковенко та ін.. Правова компетентність майбутніх фахівців різних галузей і спеціальностей у закладах вищої освіти була предметом дослідження ряду вчених (А. Будас, Г. Буш, А. Вербицький, В. Горшкова, Ц. Йотов, Я. Кічук, М. Кларін, Д. Клочкова, Н. Кулюткін, М. Лісіна, В. Ляудіс, А. Матюшкін, І. Огороднійчук, М. Посталюк, І. Романова, Д. Шейзл та ін.).

Теоретичний аналіз наявного наукового фонду засвідчив, що проблема підготовки майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти ще недостатньо досліджена в педагогічній теорії. Відсутні фундаментальні праці, в яких науково обґрунтовано таке ключове поняття, як «правова компетентність майбутніх економістів», що містили б осучаснений погляд на зміст, структуру правової компетентності фахівця економіки в означеному аспекті діяльності, де б віддзеркалились інноваційні підходи щодо її формування в логіці ідеї неперервної університетської освіти фахівців. Останнє в сучасних умовах інтеграції вітчизняної освітньої галузі до європейського освітнього простору набуває виняткового значення, оскільки йдеться про наукову праводповідну університетську підготовку майбутніх фахівців у межах підсистеми «бакалавр-магістр».

Аналіз та узагальнення наукових джерел, досвіду професійної підготовки майбутніх економістів у закладах вищої освіти дали змогу виявити низку суперечностей між:

- потребою суспільства в компетентних фахівцях економічної галузі та недостатнім рівнем підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності;
- зростанням вимог роботодавців до правової компетентності фахівців економіки та наявним рівнем її сформованості в умовах неперервної університетської освіти;

– змістом наявної системи підготовки майбутніх фахівців економічного профілю і необхідністю створення ефективних умов для формування в них належного рівня правової компетентності;

– вимогами сучасного суспільства щодо підготовки компетентних фахівців економіки та недостатнім технологічним забезпеченням формування їхньої правової компетентності.

Отже, актуальність проблеми, її недостатня теоретична розробленість, необхідність розв'язання наявних суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Теорія і технології формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри загальної, дошкільної, початкової та спеціальної освіти як складника комплексної наукової теми – «Формування професійної мобільності фахівця соціальної сфери в системі багатоступеневої підготовки» (державний реєстраційний номер 0108U003295), що входить до переліку наукових досліджень Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Тему затверджено вченою радою Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 08.12. 2016 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 1 від 31.01. 2017 року).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні концептуальних засад і педагогічних умов формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Науково обґрунтувати теоретико-методологічні концепти формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти.

2. Визначити сутність і структуру феномена «правова компетентність майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти»; уточнити поняття «неперервність університетської освіти», «освітня технологія», «правова компетентність», «професійна підготовка майбутніх економістів».

3. З'ясувати стан сформованості правової компетентності в умовах неперервної університетської освіти.

4. Виявити компоненти, критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти.

5. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти.

6. Теоретично обґрунтувати модель формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти.

7. Розробити й апробувати експериментальну методику і технології формування правової компетентності майбутнього економіста в умовах неперервної університетської освіти.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх економістів у системі неперервної університетської освіти.

Предмет дослідження – зміст, експериментальна методика і технології формування правової компетентності майбутнього економіста в умовах неперервної університетської освіти.

Загальна гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти є складником цілісної підготовки майбутніх фахівців і розглядається як педагогічний процес, що містить мету, завдання, зміст, засоби, методи та технології підготовки, а також критерії і показники сформованості правової компетентності майбутніх економістів.

Загальна гіпотеза конкретизована в часткових гіпотезах, які передбачають, що формування правової компетентності майбутнього економіста в умовах неперервної університетської освіти буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

- інтеграція правових дисциплін та дисциплін фахової спрямованості у процесі формування правової компетентності майбутніх економістів;
- забезпечення інформаційно-розвивального освітнього середовища в умовах університету;
- позитивна мотиваційна налаштованість майбутніх економістів на професійну діяльність правової спрямованості.

Провідна ідея і концепція дослідження. Ефективність формування правової компетентності майбутніх економістів зумовлюється, з одного боку, методологічним вектором (закони, принципи, підходи, закономірності) їхньої професійно теоретичної підготовки, з іншого – методичним сервісом і педагогічними умовами формування правової компетентності майбутніх економістів у неперервній університетській освіті в системі «бакалавр-магістр» (інтеграція правових дисциплін та дисциплін фахової спрямованості у процесі формування правової компетентності майбутніх економістів; забезпечення інформаційно-розвивального освітнього середовища в умовах університету; позитивна мотиваційна налаштованість майбутніх економістів на професійну діяльність правової спрямованості). Якість сформованості правової компетентності майбутніх економістів залежить від усвідомлення майбутніми фахівцями економічної сфери необхідності й важливості оволодіння правовими нормами професійно-економічної діяльності. Правову компетентність у дослідженні розглядаємо як інтегративну особистісно-професійну якість майбутніх економістів у системі «бакалавр-магістр».

Підготовку майбутніх економістів у межах дослідження розкрито як цілеспрямований процес формування в умовах закладів вищої освіти знань, умінь, навичок і розвитку особистісних якостей студентів бакалаврату та

магістратури, необхідних для формування правокомпетентної особистості майбутнього фахівця.

Формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти є спеціально організованим, цілеспрямованим, керованим і вимірюваним процесом, що спрямований на оволодіння ними знаннями, а також практичними вміннями і навичками, набуття досвіду використання правових знань у майбутній професійній діяльності. Обґрунтування цієї ідеї здійснюється на основі трьох взаємопов'язаних концептів: методологічного, теоретичного, методичного.

Методологічний концепт відображає взаємодію і взаємозв'язок науково-методологічних підходів щодо розв'язання проблеми формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти. Зокрема:

– системний підхід, із позицій якого формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти в системі «бакалавр-магістр» характеризується як складний, динамічний процес, що функціонує в умовах постійного впливу різних чинників зовнішнього середовища та неминучих змін внутрішнього стану майбутніх фахівців, що має свої специфічні особливості. Системний підхід націлює на те, що формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти дозволяє схарактеризувати цілісно педагогічну систему їхньої підготовки у взаємозв'язку її етапів і підсистем; забезпечує набуття студентами знань, умінь і навичок самоорганізації, саморозвитку в подальшій професійній діяльності;

– контекстний підхід забезпечує реалізацію динамічної моделі руху діяльності студентів: від освітньої і освітньо-професійної до власне професійної діяльності. Характеристикою освітнього процесу контекстного типу є моделювання предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності через відтворення реальних професійних ситуацій. У змісті та способах побудови навчального предмета відображаються не тільки поняття, закони, теорії та факти економічної та правової наук, а й спосіб мислення, який властивий певному етапу розвитку науки, що вивчається, ті методи пізнання, якими вона користується;

– технологічний підхід сприяє розробленню технологій формування правової компетентності майбутнього економіста. Його сутність розкривається у процесі виконання послідовних взаємопов'язаних технологічних дій, спрямованих на формування правової компетентності студентів і проектування освітнього процесу у формі суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента. Технологічний підхід позиціонує процес навчання у форматі педагогічної технології як такої побудови діяльності, в якій всі суб'єкти виконують дії у певній цілісності та послідовності, що гарантує досягнення запланованих результатів;

– компетентнісний підхід полягає в необхідності підготовки компетентних у галузі права майбутніх фахівців – економістів, які б мали змогу успішно здійснювати професійну діяльність відповідно до вимог чинних стандартів у

правовій і професійно-економічній галузях. Категорія «компетентність» пов'язана насамперед з майбутньою діяльністю і здатністю особистості здійснювати професійні дії, основою яких є певні професійні знання, уміння і навички.

Теоретичний концепт окреслює основні ідеї, визначає систему вихідних параметрів, положень, принципів, що розкривають безпосередній зв'язок теоретичних положень концепції із практикою підготовки майбутніх фахівців економіки в умовах неперервної університетської освіти щодо формування в них правової компетентності; дефініцій, оцінок, без яких неможливе розуміння сутності правової компетентності, її структури, компонентів і характеристик.

Теоретичні засади дисертаційного дослідження становлять: філософські концепції освіти (В. Андрущенко, Г. Батишев, Г. Батитяв, Є. Боринштейн, Б. Гертунський, П. Гуревич, М. Качуровський, І. Клімов, В. Кремень, В. Лутай, М. Михальченко, В. Огнев'юк, В. Янів та ін.); психологічні аспекти підготовки майбутніх фахівців (Г. Балл, І. Бех, М. Богоявленський, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн, Н. Талізін, Р. Якобсон та ін.); проблеми неперервної освіти (А. Алексюк, С. Архангельський, О. Асмолов, І. Бестужев-Лада, С. Вершловський, А. Владиславлев, П. Воловик, Г. Данилова, Т. Десятов, В. Зінченко, І. Зязюн, В. Кремень, С. Крисюк, Ю. Кулюткін, Н. Ничкало, В. Олійник, В. Онушкін, В. Серіковат, С. Сисоєва, Л. Сігаєва, Н. Чепурна та ін.); дослідження учених у галузі педагогічних наук (Ю. Бабанський, Б. Бум, В. Бондар, Є. Бондаревська, С. Гончаренко, В. Загвязинський, І. Зязюн, А. Кузьмінський, В. Луговий, А. Хуторської та ін.); професійна підготовка майбутніх фахівців різних спеціальностей (І. Богданова, А. Богуш, Г. Бокарева, В. Бондар, Є. Іщенко, Е. Карпова, Н. Кічук, І. Княжева, Т. Койчева, Н. Кузьміна, С. Кульневич, З. Курлянд, А. Линенко, Н. Ничкало, В. Серіков, В. Сластьонін, Ю. Фокін та ін.); формування професійної компетентності (Т. Браже, В. Заболотний, А. Кузьмінський, О. Матяш та ін.); правової компетентності (П. Баранов, А. Дахін, А. Крижанівський, Є. Майорова, А. Овчинніков, О. Панова, Є. Певцова, І. Покровський, Т. Соловйова, С. Треніхіна та ін.).

Методичний концепт позиціонує розроблення й експериментальну перевірку ефективності запропонованої методики і технологій у процесі поетапного формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти, визначення критеріїв і показників сформованості правової компетентності майбутніх економістів, оцінювання ефективності впровадження експериментальної методики.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, аналогія застосовано для з'ясування стану розробленості проблеми, визначення понятійно-категоріального апарату; узагальнення та систематизація наукових положень, моделювання – для обґрунтування моделі, експериментальної методики і технологій формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти; *емпіричні:* анкетування, тестування, спостереження, бесіда, методи експертних оцінок, самооцінки використано для виявлення рівнів сформованості правової

компетентності майбутніх економістів; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, прикінцевий етапи) – для перевірки гіпотези дослідження; *статистичні*: методи математичної статистики (статистична обробка результатів експериментальної роботи та їх інтерпретація з використанням критерію χ^2 (Пірсона) для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Експериментальна база дослідження: Ізмаїльський державний гуманітарний університет, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського торговельно-економічного університету.

У дослідженні на різних етапах експерименту взяли участь 743 осіб. Із них: 568 бакалаврів, 125 магістрів і 50 викладачів.

Наукова новизна дослідження: *уперше науково обґрунтовано* методологічні і науково-теоретичні концепти формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти на основі системного, контекстного, технологічного, компетентнісного підходів; *розкрито* сутність і структуру феномена «правова компетентність майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти»; *виявлено* критерії (ціннісно-настановчий, знанневий, дієвий, рефлексивний) із відповідними показниками; *схарактеризовано* рівні сформованості правової компетентності майбутніх економістів (ініціативно-продуктивний, стандартизовано-усталений, пасивно-репродуктивний); *визначено й науково обґрунтовано* педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти (інтеграція правових дисциплін та дисциплін фахової спрямованості у процесі формування правової компетентності майбутніх економістів; забезпечення інформаційно-розвивального освітнього середовища в умовах університету; позитивна мотиваційна налаштованість майбутніх економістів на професійну діяльність правової спрямованості); *розроблено й обґрунтовано* модель формування правової компетентності майбутніх економістів (інформаційно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, продуктивно-творчий, оцінно-регулятивний етапи) в умовах неперервної університетської освіти; *уточнено* поняття «професійна підготовка майбутніх економістів», «неперервність університетської освіти», «освітня технологія», «правова компетентність». Набули *подальшого розвитку* теорія, методика і технології формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти.

Практичне значення дослідження. Розроблено й апробовано діагностувальну й експериментальну методики та технології формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти; елективні курси та методичне їх забезпечення: «Формування правової компетентності майбутніх економістів» (для студентів освітнього ступеня «Бакалавр»), «Правове забезпечення професійної діяльності майбутніх економістів» (для студентів освітнього ступеня «Магістр»). Збагачено зміст нормативних дисциплін («Податкова політика», «Облік

зовнішньоекономічної діяльності», «Податкова система України» тощо) темами і питаннями, що пов'язані з проблемою формування правової компетентності майбутніх економістів; розроблено і впроваджено систему вправ («Упізнай політика», «Сам собі режисер», «Правові рішення», «Профі-комбінатор майбутніх економістів», «Правовий експерт в економічній діяльності», «Юридична хвилинка», «П'ять правових термінів», «Намалюй свої поточні та стратегічні цілі»), ігор («Правове лото», «Угода», «Юридичний акваріум», «Правовий ринг», «Алгоритм вирішення правових проблем», «Cash Flow»), освітні технології (проектні, ігрові, тренінгові, інформаційні, кейс-технологія, портфоліо, коучинг та experience тощо).

Основні положення, результати та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані під час проведення занять у закладах вищої освіти зі студентами економічних спеціальностей за освітніми ступенями «бакалавр» і «магістр»; для розроблення нормативних і варіативних навчальних курсів, здійснення наукових досліджень у межах кваліфікаційних і курсових робіт студентів.

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи Ізмаїльського державного гуманітарного університету (довідка про впровадження № 1-4/523 від 15.08.2018), ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (довідка про впровадження № 01-15/03/970 від 03.07.2018), Мукачівського державного університету (довідка про впровадження № 973 від 22.06.2018), Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського торговельно-економічного університету (довідка про впровадження № 01-15/143 від 27.06.2018), Черкаського державного технологічного університету (довідка про впровадження № 973 від 22.06.2018), Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (акт про впровадження б/н від 11.06.2018), Вищої Лінгвістичної Школи (Республіка Польща, довідка про впровадження б/н від 10.07.2018).

Достовірність результатів дослідження забезпечено методологічною обґрунтованістю вихідних позицій; використанням комплексу методів дослідження, дотриманням педагогічних законів, принципів і підходів, що адекватні його предметові, меті та завданням; тривалістю експериментального дослідження; доказовістю кількісно-якісного аналізу експериментальних даних; репрезентативністю експериментальної вибірки дослідження; коректністю статистичної оцінки набутих експериментальних даних; позитивними наслідками впровадження результатів дослідження у процес правової підготовки майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти.

Особистий внесок автора в роботах у співавторстві полягає у: з'ясуванні сучасного стану підготовки майбутніх економістів до здійснення аналізу обліку доходів від операційної діяльності [39]; написанні підрозділу «Особливості організації аудиту основних засобів» [40].

Апробацію результатів дослідження здійснено на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних*: «Розвиток національної економіки: методологія та практика» (м. Івано-Франківськ, 2014), «37th Annual

Appalachian Studies Conference» (м. Хантінгтон, штат Західна Вірджинія, США, 2014), «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ, 2015), Sharing work on Appalachia in Progress. Topic: «Economic, ecological development in the Ukrainian Carpathian Mountains. (м. Лексінгтон, штат Кентуккі, США, 2015), «Проблеми якості професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі» (м. Одеса 2016), «Actual problems of modern preschool and higher education» (м. Варшава, Республіка Польща 2016), «Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти» (м. Одеса, 2016), «Основні напрями розвитку педагогічної освіти» (м. Чернігів, 2017), «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (м. Умань, 2017), «Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи» (м. Умань, 2017, 2018), «Якісна освіта в Україні: тенденції, проблеми, перспективи» (м. Чернівці, 2017), «Проблема якості дошкільної освіти і професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі» (м. Одеса, 2017), «Роль освіти у сталому розвитку гірського регіону» (м. Івано-Франківськ, 2017), «Kulturowy kontekst niepełnosprawności i edukacji» (м. Ченстохова, Республіка Польща, 2018), «Управлінські науки в сучасному світі» (м. Київ, 2018), «Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи» (Львів-Гомель, 2018), «Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти» (м. Глухів, 2018), «Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук» (м. Київ, 2018), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (м. Вінниця, 2018), «The danube – axis of european identity» (м. Київ, 2018); «Rozwój potencjał – deficytu» (м. Ченстохова, Республіка Польща, 2018), Тренінг-курс «European Project Management» (м. Ченстохова, Республіка Польща, 2018), Тренінг-курс «Upskilled – upskilling adult educators for digital lead» (м. Ченстохова, Республіка Польща, 2018).

всеукраїнських: «Актуальні проблеми розвитку суб'єктів господарювання в умовах інформатизації та глобалізації економіки» (м. Івано-Франківськ, 2013), «III Дунайські наукові читання. Голод 1946–1947 рр.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти» (м. Ізмаїл, 2017), «Особливості створення освітнього середовища для формування творчої особистості молодшого школяра» (м. Умань, 2017), семінарі-тренінг «Психодидактика освітнього середовища: усунення перешкод особистісного освітнього розвитку» (м. Умань, 2017), «Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки» (м. Запоріжжя, 2018).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 51 публікації автора, із них: 1 монографія, 20 статей у фахових виданнях України (1 – в електронному, 1 – в наукометричному виданні Web of Science), 5 – у наукових періодичних виданнях інших держав, 14 праць апробаційного характеру, 11 – додатково відображають наукові результати дисертації (2 – у співавторстві).

Матеріали кандидатської дисертації «Формування стратегічних цілей розвитку регіону», захищеної у 2012 році, у тексті докторської дисертації не використано.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел до них (570 найменувань) і 23 додатки, поданих на 50 сторінках. Робота містить 36 таблиць, 25 рисунків, що обіймають 12 сторінок основного тексту. Повний обсяг дисертації – 512 сторінок. Обсяг основного тексту становить 374 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито ступінь її розробленості, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, позиціоновано концепцію дослідження, сформульовано гіпотезу, методологічні й теоретичні засади, схарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів і можливості їх використання, подано відомості про апробацію й упровадження результатів роботи, її структуру та обсяг, загальну кількість публікацій.

У першому розділі **«Теоретичні засади формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти»** на підставі аналізу філософської, психолого-педагогічної, економічної літератури здійснено теоретичне обґрунтування ключових понять дослідження: «неперервність університетської освіти», «професійна підготовка», «професійна підготовка майбутніх економістів».

У системі національної освіти України накопичено значний досвід навчання протягом усього життя. Головним чинником неперервної освіти є суспільна потреба в постійному розвитку особистості кожної людини, яка виступає в ролі емоційно-мотиваційного чинника, що формує світоглядні й освітні цінності майбутніх фахівців протягом навчання. Освіта впродовж усього життя передбачає усі її сходинки від дошкільної до післядипломної і охоплює увесь спектр формального та неформального навчання. На сучасному етапі розвитку Європейського простору вищої освіти на основі неперервності вагому роль відіграє запровадження державних стандартів, рекомендацій, що передбачають трициклову систему навчання (бакалавр, магістр / інтегрований магістр, доктор філософії).

Університетська освіта майбутнього фахівця – основний етап його професійної підготовки. З огляду на своєрідність професіограми фахівців економічних спеціальностей, виключно важливим є формувальний вплив освітнього середовища сучасного університету на позитивну динаміку процесу розвитку правокомпетентної особистості студента. Відповідно до нині чинного законодавства про освіту система неперервної освіти створює можливості для того, щоб: опанувати професію економіста різних освітніх ступенів («бакалавр», «магістр»); надати можливість майбутнім фахівцям самостійно обрати логіку, терміни та форми професійного навчання; можливість продовження процесу навчання, якщо з певних причин воно було не завершеним; мати можливість змінити форму навчання; опанувати додаткові спеціалізації і отримати додаткову спеціальність.

Неперервність університетської освіти розуміємо як спеціально організовану, особистісно зорієнтовану систему професійної підготовки майбутніх фахівців за ступенями навчання «бакалавр-магістр», у якій створюються умови для професійного та особистісного зростання майбутніх фахівців економічного профілю.

У контексті дослідження неперервна освіта виступає як цілісна педагогічна система, що організаційно, методично та технологічно забезпечує потребу особистості в навчанні, духовному і культурному розвитку, підвищенні професійної компетентності в цілому та правової, зокрема.

Отже, педагогічна концепція неперервної освіти майбутніх економістів полягає не стільки в організації неперервного процесу навчання, скільки в цілеспрямованому і поступовому поєднанні окремих стандартів формування компетентності, які б змогли призвести до максимального ефекту та забезпечили б високий рівень сформованості правової компетентності в них. Неperервність університетської освіти майбутніх фахівців економіки в дослідженні розглядаємо в системі «бакалавр-магістр».

Аналіз наукових праць з професійної підготовки майбутніх фахівців (О. Абдуліна, А. Алексюк, С. Батишев, І. Богданова, І. Зязюн, Е. Карпова, Н. Кічук, Л. Кондрашова, В. Кремень, Н. Кузьміна, З. Курлянд, О. Кучерявий, А. Линенко, В. Луговий, Н. Ничкало, В. Серіков та ін.) свідчить про неоднозначність розуміння вченими поняття «підготовка», широту і різноманіття його трактувань. Поняття «підготовка» використовується науковцями для позначення дій, які спрямовані на формування в людини певних навичок, передання їй знань, і формування життєвої позиції, необхідних для працевлаштування за певною спеціальністю; формування готовності людини до продукування цінностей у запланованих сферах; складний процес, що забезпечує формування суб'єкта діяльності якісного типу тощо.

Учені (В. Симоненко, М. Ретівих та ін.) трактують «професійну підготовку» як систему організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує формування в особистості професійної спрямованості, знань, умінь, навичок, у результаті освоєння яких він може бути готовий до виконання певної професійної діяльності.

Професійну підготовку майбутніх фахівців економічного профілю визначаємо як цілеспрямований процес, метою якого є спеціально організоване передання майбутнім фахівцям професійно спрямованих знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, у результаті освоєння яких, студент може бути готовим до виконання професійно-економічної діяльності.

У другому розділі **«Методологічні засади формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти»** визначено методологічні концепти дослідження, зокрема, методологічні підходи з формування правової компетентності майбутнього економіста в умовах неперервної університетської освіти: системний, контекстний, технологічний, компетентнісний.

З'ясовано, що підґрунтям системного підходу є загальна теорія систем, що орієнтує на розкриття цілісності досліджуваних педагогічних явищ у їх взаємозв'язку: у процесі дослідження кожний об'єкт розглядається як система і водночас як елемент більш складної системи. Системний підхід дозволяє виявити загальні системні властивості та якісні характеристики окремих елементів, що складають педагогічну систему. У межах системного підходу розглядаємо систему вищої ступеневої педагогічної університетської освіти як особливу, безперервну, динамічну та керовану, освітню сферу, в якій безпосередньо здійснюється підготовка майбутніх компетентних економістів щодо використання правових норм у подальшій професійній діяльності на різних освітніх ступенях.

З позицій системного підходу, університетську правову освіту студентів економічних спеціальностей розглядаємо як функційно диференційовану систему цілеспрямованого впливу на особистість майбутніх фахівців економіки з метою формування і розвитку в них визначених професійно-особистісних якостей; сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів, якими є: студент-викладач, мета та зміст вищої правової освіти, її організація та результат. У рамках цього підходу процес формування правової компетентності майбутніх економістів розглядається як єдина цілісна система.

Контекстний підхід в освіті презентує новий тип змісту навчання, у процесі якого поєднується теорія і практика, що сприяє набуттю майбутніми фахівцями економічного профілю освітніх змістових компетенцій і відображає специфіку формування особистості майбутніх економістів на різних її вікових етапах. У теорії контекстного навчання поняття «контекст» виступає змістоутворювальною категорією, а створення в освітньому процесі різноманітних контекстів життя і професійно-економічної діяльності забезпечує особистісне включення студентів у процеси пізнання як теорії права й економіки, так і оволодіння квазіпрофесійною діяльністю.

Контекстний підхід до формування в майбутніх економістів правової компетентності базується на контекстному навчанні. З позиції контекстного навчання, у дослідженні розглядаємо не два провідних типів діяльності – (навчання і професійну діяльність), а два різні етапи розвитку і трансформації однієї і тієї самої діяльності в її генезі. У дослідженні контекстний підхід сприяв організації такого навчання, в якому дидактичними засобами моделювалися дисциплінарний (предметний) і соціальний (професійний) зміст професійної діяльності майбутніх фахівців економічного профілю у поєднанні з абстрактними знаннями як знаковими системами. Стратегічним напрямом активізації освітнього процесу виступило не стільки збільшення обсягу інформації, що передається, її пересування або прискорення пізнавальних процесів, а створення дидактичних умов для осмислення освітніх, економічних, правових процесів, професійного складника навчання на особистісному, правовому й економічному рівнях. Це сприяло формуванню в майбутніх економістів цілісної структури правової діяльності у взаємозв'язку з усіма її складниками (освітній, квазіпрофесійний, економічна діяльність із розвиненим

правовим компонентом). Проектування такої структури діяльності актуалізує пошук необхідних способів організації усієї системи освітніх і правових дій, що забезпечують ефективне засвоєння професійного досвіду.

Технологічний підхід у сфері педагогічної теорії (С. Бондар, С. Гончаренко, С. Пальчевський, О. Пехота, О. Пометун, О. Савченко, Г. Селевко, С. Сисоєва, П. Сікорський та інші) розглядається як орієнтація освітньо-виховного процесу на гарантований освітній продукт заданого зразка.

Учені (В. Беспалько, І. Богданова, С. Вітвицька, В. Євдокимов, І. Зязюн, Т. Ільїна, І. Лозова, І. Прокопенко, Н. Тализіна та ін.) визначають педагогічну технологію як цілісну педагогічну систему, складниками якої є мета, зміст, методи і засоби, послідовність дій суб'єктів і об'єктів освітньо-виховного процесу. За рівнем застосування в педагогічному процесі технології поділяють на: загальнопедагогічні (застосовуються до всіх навчальних дисциплін); предметнометодичні (враховують специфіку вивчення окремого предмета); локальні або внутрішньопредметні (враховують специфіку певної теми чи проблеми, стосуються окремого виду діяльності на занятті) – модульно-локальні мезотехнології і мікротехнології.

З'ясовано, що серед науковців відсутня чітка класифікація технологій. Натомість склалася визнана позиція щодо дискусійних питань, як-от: *освітні* технології відображають стратегію освіти, а *педагогічні* – тактику її реалізації (Т. Назарова). Щодо співвідношення понять «технологія» і «методика», то поняття «методика» ширше за поняття «технологія», оскільки методика включає водночас із змістовим інструментальний аспект педагогічного процесу. У межах методики можуть співіснувати різні технології. У контексті дослідження розглядаємо методику як самостійну практико-зорієнтовану педагогічну галузь, а технологію – алгоритм її втілення у практику. Методика навчання – це модель освітнього-виховного процесу, що інтегрує зміст навчання і навчальні технології.

У дослідженні технологічний підхід до процесу формування правової компетентності майбутніх економістів передбачав використання низки найбільш поширених у практиці вищої освіти технологій: модульні педагогічні технології (*ігрові*); системні педагогічні технології (*інформаційні, experience*); локальні педагогічні технології (*проектні, кейс-технологія, тренінгові, коучинг, портфоліо тощо*). Кожна з означених технологій реалізувалася за алгоритмом: проектування освітньої діяльності (*етап проектування*); організація освітньої діяльності (*етап організації*); реалізація освітньої діяльності (*етап реалізації*); контроль освітньої діяльності (*етап контролю*).

Освітня технологія в контексті дослідження маркована сукупністю методів і засобів надання, опрацювання й оволодіння освітньою інформацією, що передбачає алгоритм впливу викладача на студентів у процесі навчання із використанням необхідних технічних та інформаційних засобів.

Вітчизняні вчені (Н. Бібік, А. Богуш, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева та ін.) розглядають компетентнісний підхід як один із чинників модернізації змісту освіти, оскільки його реалізація доповнює низку освітніх інновацій і класичних підходів, що дозволяють освітянам гармонійно поєднувати позитивний досвід

для реалізації сучасних освітніх цілей. Компетентнісний підхід полягає у якісній підготовленості майбутніх економістів до успішної економічної діяльності в різних сферах і напрямках освіти, завдяки комплексному застосуванню наукових методів і різних дослідницьких стратегій на міждисциплінарному ґрунті. У контексті компетентнісного підходу визначальними й ефективними для успішної професійної діяльності є не тільки знання, вміння і навички, а й здатність ефективно вирішувати професійні завдання.

У дослідженні правова компетентність розуміється як складна особистісно-професійна якість, змістовим ядром якої є ціннісне ставлення до правової діяльності: «знати», «вміти», «досягати», «відповідати».

Правову компетентність визначаємо як систему професійно правових знань чинного законодавства та ціннісного ставлення до правової діяльності; усвідомлення сутності права і механізмів його дії; вміння мислити правовими категоріями; доречно використовувати набуті правові знання у професійній діяльності, досягати ефективного результату нормативно-правовим способом.

«Правову компетентність майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти» розглядаємо як інтегральну якість особистості, що визначає її здатність орієнтуватись у нормативно-правовій базі чинного законодавства, вміння мислити правовими категоріями, свідоме використання правових знань у професійній діяльності. Правову компетентність майбутнього фахівця економіки розглядаємо, з одного боку, як складник його професійної компетентності, а з іншого, як складник правової культури та правової діяльності майбутнього економіста.

У третьому розділі **«Стан сформованості правової компетентності майбутніх економістів у сучасній правовій освіті»** здійснено аналіз стану сформованості правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти, визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти.

У процесі анкетування майбутніх економістів (студентів 4 курсу (освітнього ступеня (далі ОС) «Бакалавр») та 1 курсу (ОС «Магістр») з'ясовано, що в обох групах більшість респондентів (понад 70%) не обізнані зі змістом юридичних термінів, вони не обізнані з правовими законами, що дає підстави констатувати несформованість у студентів правового тезаурусу. Щодо джерел отримання інформації із правових питань – 47% майбутніх економістів бакалаврату та 56% студентів магістратури зазначили, що знаходять відповіді в Інтернеті. Значна частина респондентів обох освітніх ступенів (52% ОС «Бакалавр» та 48% ОС «Магістр») не усвідомлюють фахової значущості та важливості вивчення правових дисциплін, необхідності правової підготовки. 80% респондентів обох груп вважають що їхня економічна грамотність залежить від правової підготовки, а 48% майбутніх бакалаврів та 37% – магістрантів оцінили свій рівень знань із права як незадовільний.

У дослідженні потрактовано педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх економістів як сукупність спеціально організованих обставин, що впливають на особистісно-професійну якість, визначаються й усвідомлюються учасниками педагогічної взаємодії і є необхідними для цілеспрямованої підготовки майбутніх економістів до професійної діяльності з метою формування їхньої правової компетентності.

Виокремлено такі педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти: інтеграція правових дисциплін та дисциплін фахової спрямованості у процесі формування правової компетентності майбутніх економістів; забезпечення інформаційно-розвивального освітнього середовища в умовах університету; позитивна мотиваційна налаштованість майбутніх економістів на професійну діяльність правової спрямованості.

Встановлено, що визначені умови є сукупністю взаємозалежних зовнішніх обставин, спеціально створених викладачем для позитивного впливу на освітньо-виховний процес, що забезпечують організацію, моніторинг, регулювання та ефективну реалізацію педагогічної мети (формування правової компетентності).

У четвертому розділі **«Експериментально-дослідна робота з формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти»** визначено компоненти, критерії і показники та схарактеризовано рівні сформованості правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти, розроблено й апробовано діагностувальну та експериментальну методики та технології, позиціоновано модель підготовки майбутніх економістів до формування правової компетентності в умовах неперервної університетської освіти, подано результати констатувального і прикінцевого етапів дослідження.

Визначено критерії і відповідні показники сформованості правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти: ціннісно-настановний (наявність позитивної мотивації до майбутньої професійної діяльності; наявність мотивації щодо особистісної правової поведінки; наявність інтересу та потреби в опануванні необхідних правових знань); знаннєвий (обізнаність із правовими поняттями; обізнаність із нормами права та державотворчими документами; усвідомлення необхідності правової освіти фахівцями економічної сфери); дієвий (уміння застосовувати правові знання у професійній діяльності; вміння приймати відповідальні правові рішення; вміння вирішувати правові виробничі конфліктні ситуації у професійній діяльності економістів); рефлексивний (вміння оцінювати свої особистісні якості (образ – «Я»); вміння оцінювати свої професійні якості («Я» – економіст); уміння оцінювати професійні якості своїх колег (майбутніх економістів).

Відповідно до критеріїв і показників схарактеризовано рівні сформованості правової компетентності майбутніх економістів в умовах

неперервної університетської освіти: ініціативно-продуктивний, стандартизовано-усталений, пасивно-репродуктивний.

Ініціативно-продуктивний рівень. Майбутні економісти цього рівня проявляють ініціативність, засвідчують усталену позитивну мотивацію на професійну діяльність і правову поведінку. Правові знання у них мають систематизований характер, вони обізнані з основними юридичними поняттями й термінами. Чітко уявляють правовий аспект професійної діяльності, мислять правовими категоріями. Обізнані з нормативно-правовими актами, усвідомлюють необхідність оволодіння правовими знаннями і вміннями у їхній майбутній професійній діяльності. Зорієнтовані на використання законодавства в ході розв'язання конфліктних ситуацій у професійній діяльності. Майбутні економісти виявляють ініціативність у розв'язанні конфліктних ситуацій, вони здатні приймати самостійні відповідальні рішення. Об'єктивно визначають свою обізнаність/необізнаність з огляду на обрану професію, однозначно формулюють послідовність власних дій щодо подолання особистісних вад. Вони адекватно оцінюють компетентність однокласників під час моделювання ситуацій і виробничої практики. Майбутнім економістам властиві адекватна самооцінка і взаємооцінка, наявне позитивне ставлення до обраної професії, майбутня робота економіста сприймається ними як соціально значуща.

Стандартизовано-усталений рівень. Студенти цього рівня відзначаються систематизованими знаннями, позитивним ставленням до правової освіти і правової поведінки. Майбутні економісти усвідомлюють значущість правової підготовки для їхньої майбутньої професійної діяльності. Натомість інтерес до права та законодавства виявляється лише в окремих ситуаціях. Обізнані з юридичними поняттями й термінами. Застосовують норми права, законодавчі акти за необхідності в окремих ситуаціях. Студенти прагнуть здобути правові знання, здатні стандартизовано застосовувати їх на практиці, вони подекуди вдало розв'язують конфліктні ситуації, здатні приймати відповідальні рішення. Водночас майбутні економісти не завжди виявляють адекватну самооцінку з огляду на обрану професію, натомість об'єктивні у взаємооцінці, прагнуть самовдосконалюватись і долати власні недоліки, водночас не завжди дотримуються чіткого плану дій.

Пасивно-репродуктивний рівень. Студенти цього рівня відрізняються пасивністю, нестійкістю мотивів, у них відсутня правова поведінка, не сформована переконаність у цінності правових знань у майбутній професійній діяльності. Частково обізнані з правовими поняттями. Мають фрагментарні, поверхневі знання нормативно-правової бази; потреба у набутті знань права або носить ситуативний характер, або відсутня. Відсутній інтерес до правової і законодавчої сфер. Вони не здатні приймати відповідальне рішення. У розв'язанні конфліктних ситуацій ці майбутні економісти пасивні та потребують допомоги. Уміють достатньо об'єктивно оцінювати своїх однокласників під час моделювання виробничих ситуацій (адекватна взаємооцінка), натомість вони вирізняються загальним ставленням до обраної

професії – воно у них нейтральне, робота економіста сприймається ними як важка й нецікава (неадекватна самооцінка).

До всіх показників за кожним критерієм дібрано низку діагностувальних завдань, що передбачали: за ціннісно-настановним критерієм (ранжування ціннісних орієнтацій до правової освіти, картки «Критерії правових цінностей», анкетування студентів «Оцінка правової поведінки», інтерв'ю зі студентами); за знаннєвим критерієм (написання юридичного диктанту, схема-карта «Вплив законодавства України на економіку в цілому», написання есе «Правова компетентність – складник конкурентоспроможності фахівця економіки»); за дієвим критерієм (завдання «Юридичний акваріум», написання есе «Я – керівник організації», картки самооцінка майбутніх економістів у вирішенні правових конфліктних ситуацій); за рефлексивним критерієм (картки самоідентифікації за адаптованою шкалою Лайкерта, написання есе «Фінансова грамотність», картки самооцінки професійно-правових якостей майбутнього економіста, анкетування студентів, картки взаємооцінки професійно-правових якостей майбутнього економіста). Діагностувальні завдання на констатувальному етапі були аналогічними як для студентів бакалаврату, так і студентів магістратури.

На основі аналізу констатувального етапу експерименту визначено наявні рівні сформованості правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти. Так, ініціативно-продуктивний рівень було виявлено у 7,8% студентів бакалаврату експериментальної групи (надалі ЕГ) та 7,9% контрольної групи (надалі КГ). На стандартизовано-усталеному рівні перебувало 18% майбутніх економістів ЕГ і 18,2% – КГ. Більшість студентів бакалаврату засвідчили пасивно-репродуктивний рівень (74,2% студентів ЕГ та 73,9% – КГ).

У студентів магістратури ініціативно-продуктивний рівень було виявлено у 16,7% – ЕГ і 16,3% – КГ. На стандартизовано-усталеному рівні перебувало 29,3% майбутніх економістів ЕГ та 28,9% – КГ. Більшість студентів магістратури, як і бакалаврату, засвідчили пасивно-репродуктивний рівень: 54% студентів в ЕГ та 54,8% у КГ.

Розроблено модель формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах університетської освіти, що охоплює мету (забезпечення сформованості правової компетентності майбутніх економістів в умовах університетської освіти), методологічні підходи, принципи, етапи (інформаційно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, продуктивно-творчий, оцінно-регулятивний), педагогічні умови, форми і види роботи на кожному етапі, критерії та рівні сформованості правової компетентності. Усі складники моделі взаємопов'язані, підпорядковані загальній меті для забезпечення кінцевого результату – сформованості правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти.

На пропедевтичному етапі здійснено підготовчу роботу з викладачами, які були задіяні в експериментальній роботі. Проведено науково-методичний семінар «Формування правової компетентності майбутніх економістів», що

охоплював теми: «Зміст і структура правової компетентності майбутніх економістів», «Стратегія розвитку правової грамотності майбутніх економістів», «Методика формування правової компетентності майбутніх економістів», «Технології формування правової компетентності майбутніх економістів» узгоджено тезаурус проблеми. У межах семінару викладачі готували твір-есе «Правова компетентність як складник фінансово грамотної особистості», розробляли проекти «Правова підтримка в бізнес-проекті», «Ідеї для стартапів». Проведено низку рольових і ділових ігор, дебати, круглий стіл з питань, пов'язаних із формуванням правової компетентності майбутніх економістів.

На формувальному етапі реалізовано експериментальну методику і технології (проектні, ігрові, тренінгові, інформаційні, кейс-технологія, портфоліо, коучинг та *experience*) формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти, які взаємодоповнювали одна одну, були наповнені новим змістом, формами, методами та засобами, що відображали сутність здійснення цілісного освітнього процесу з метою включення студентів у різноманітну освітню діяльність і сприяли формуванню правової компетентності майбутніх економістів.

Розгортання педагогічного експерименту відбувалось у контексті спроможності до правокомпетентних дій майбутніх фахівців у логіці підсистеми «бакалавр-магістр». При цьому керувались ідеєю взаємозв'язку етапів і взаємозумовленістю функційних завдань навчання на кожному із них, урахуовуючи гнучкість переходу від одного етапу до іншого та репрезентативністю сукупності педагогічних умов.

На першому, інформаційно-збагачувальному, етапі відбулося збагачення майбутніх фахівців необхідним обсягом знань із правових дисциплін. На цьому етапі було введено елективний курс «Формування правової компетентності майбутнього економіста» (для студентів освітнього ступеня «Бакалавр») (сайт www.pravoekonomist.if.ua), що передбачав застосування інформаційних технологій навчання. На лекційних заняттях майбутні економісти оволодівали такими базовими поняттями, як «право», «закон», «правова свідомість», змістовими наповненнями понять «трудове законодавство», «юридична відповідальність» «правова компетентність». У процесі експериментального навчання перевага надавалася таким типам лекцій: лекція-інформація («Теоретичні аспекти правової компетентності»), лекція-візуалізація («Законодавче регулювання податкової політики»), лекція-конференція («Формування правової компетентності майбутнього економіста в сучасних умовах»), міні-лекції («Правова свідомість», «Правова компетентність», «Правова культура»), що передбачали самостійну пошукову діяльність студентів. Майбутні бакалаври в ході лекцій складали індивідуальні термінологічні словнички базових понять із права. Особливість лекції-візуалізації полягала в розгорнутому коментуванні візуального ряду (слайди, малюнки, схеми). На лекції-конференції майбутні бакалаври виконували ролі

учасників конференції, яким заздалегідь було роздано питання для дискусії («Що важливіше: якість чи кількість правових знань?», «Знання законів – це данина моді чи необхідна реальність?» тощо), відбулось обговорення правових, професійних і компетентнісних детермінант професії майбутнього економіста. На практичних заняттях словникова робота скеровувалась на кількісне поповнення словника студентів базовими правовими поняттями. Майбутні економісти залучалися до самостійної роботи, під час якої вони опрацьовували рекомендовану літературу, складали та розв'язували кросворди, есе з теми «Сучасний погляд на управління підприємством в період кризи». Семінарські заняття проходили у формі диспутів («За круглим столом»), професійно-ділових ігор («Ажурна пилка»).

Паралельно в рамках елективного курсу «Формування правової компетентності майбутнього економіста» було проведено юридичний тренінг, що складався із вправ та ігор: на формування правових знань («Подорож правовою країною», «Закон і ми»), формування вміння аналізувати проблему («Візитна картка юриста»), аналізувати інформацію («Здогадайся, що написано»), подолання стереотипів мислення («Спільний бізнес», «Чотири крапки»), освоєння техніки аналогії («Нетипова ситуація»), розвиток уміння генерувати нові ідеї («Незвичайні дії») тощо.

Реалізуючи першу педагогічну умову («Інтеграція правових дисциплін та дисциплін фахової спрямованості у процесі формування правової компетентності майбутніх економістів») здійснено коригування змісту дисциплін («Економічна безпека бізнесу», «Судово-бухгалтерська експертиза», «Антикризове управління підприємством», «Інтелектуальна власність» «Податкова система України» тощо) з метою врахування вимог до правової підготовки майбутніх економістів і забезпечення міждисциплінарних зв'язків. Збагачення новим арсеналом знань здійснювалося в лекції-бесіді («Шляхи подолання фінансово-кризового становища на підприємстві»), проблемній лекції («Рейдерство, шляхи його недопущення та нейтралізація»), бінарній лекції («Юридичний супровід бізнес-планування»). При цьому враховувалося, що правова компетентність є узагальненою характеристикою індивідуально-особистісного розвитку студента, здатного до прийняття самостійних рішень, у якого сформовані навички орієнтації та здобуття знань не тільки у сфері своєї безпосередньої діяльності, але й в інших галузях, здатності комплексно вирішувати професійні проблеми.

На інформаційно-збагачувальному етапі впроваджено другу педагогічну умову («Забезпечення інформаційно-розвивального освітнього середовища в умовах університету»). Так, у ході лекцій і практичних занять використовували різноманітні вправи («Юридична хвилинка», «П'ять правових термінів», «Піраміда поточних та стратегічних цілей» тощо), що сприяли набуттю студентами знань чинного законодавства, вміння мислити правовими категоріями, свідомо використовувати в професійній діяльності правові знання, вміння досягати ефективного результату нормативно-правовим способом. На практичних заняттях майбутні економісти залучалися до евристичних бесід-

диспутів («Правове поле», «Кроки до професійної самореалізації»), дебатів («Правове регулювання зовнішньоекономічною діяльністю», «Застосування міжнародного права в економічній сфері», «Використання електронних грошових коштів»), де активно обговорювали проблеми оптимізації законодавства щодо регулювання руху електронних грошових коштів підприємств на території України та за її межами. Для студентів бакалаврату було створено гурток «Правова платформа майбутнього економіста» у процесі роботи якого майбутні економісти розробляли міні-проекти («Започатковуємо бізнес», «Перевірка підприємства»), складали тексти ділових ігор («Правова оцінка проекту», «Розгляд справи в господарському суді», «Протокол розбіжностей при укладенні договору»), вирішували правові ситуації («Порядок дій про розгляді трудового спору», «Відповідність діяльності підприємства статуту» тощо).

Мета другого, репродуктивно-діяльнісного етапу – розвиток у майбутніх економістів позитивної мотивації та ціннісного ставлення до формування правової компетентності в майбутній професійній діяльності. На цьому етапі були задіяні такі форми роботи зі студентами: лекції (лекція з елементами диспуту («Юридична грамотність у світі бізнесу»), лекція-діалог («Правове регулювання податків в Україні»), лекція-прес-конференція («Формування умінь та навичок правової компетентності економістів»), проблемна лекція («Нормативно-правова база що регулює аудиторську діяльність в Україні»), семінар-практикум «Моя професія – економіст», семінар-дискусія «Застосування міжнародного права в економічній сфері». Зокрема, обговорено такі питання: «Чи потрібна правова грамотність менеджерам великих світових компаній?», «Чи зможете Ви використовувати правові знання у складних виробничих ситуаціях?», «Чи допомагають знання права власникам підприємств, корпорацій у прийнятті раціональних управлінських рішень?» тощо.

Реалізація третьої педагогічної умови («Позитивна мотиваційна налаштованість майбутніх економістів на професійну діяльність правової спрямованості») передбачала усвідомлення студентами важливості правових знань у майбутній професійній діяльності і сприяла формуванню мотиваційно-ціннісної спрямованості правової компетентності майбутніх економістів. Засобами реалізації цієї педагогічної умови на репродуктивно-діяльнісному етапі виступили семінари («Кримінальна відповідальність в економічних правопорушеннях», «Правові норми у сфері господарської діяльності»), диспути («Господарська діяльність та її правове регулювання», «Правові знання – крок до фінансової незалежності»), що ґрунтувались як на поданні навчального матеріалу викладачем, так і передбачали активну самостійну пошукову діяльність студентів. Майбутні фахівці економіки опрацьовували наукові джерела з проблеми правової підготовки, складали портфоліо професійних досягнень, залучалися до написання есе «Я-професіонал». Студенти прагнули пізнати власний резервний потенціал, опанувати способи

отримання конкретних результатів професійної самореалізації у діяльності сучасного фахівця економіки.

Науково-дослідна діяльність передбачала участь студентів у науково-практичній конференції «Актуальні проблеми правової компетентності майбутніх економістів», підготовку есе, доповідей, рефератів, презентацій досліджуваного конструкту з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

На репродуктивно-діяльнісному етапі домінувальними були інформаційні технології навчання. Майбутнім економістам надавався доступ до створених електронних навчально-методичних матеріалів, різноманітних засобів комунікацій (електронної пошти (e-mail), розмов у мережі (Messenger, Viber, WhatsApp, Telegram, Facebook, Instagram, Twitter), створення (Blogs); можливість вибору індивідуальної траєкторії навчання, а також тем, що розглядалися самостійно.

Було проведено тренінги «Правова грамотність», «Правовий штурм», що сприяло набуттю практичних умінь і навичок формування правової компетентності студентів та оволодіння технологіями вирішення ситуацій правового змісту. У такий спосіб на заняттях у майбутніх економістів підвищувалася мотивація до прийняття правової позиції, формування їхнього професійного іміджу, вони набували досвіду щодо розроблення індивідуальних траєкторій розвитку особистості, ознайомлювалися з механізмами правової підтримки.

З метою самоперевірки, самопізнання та самовдосконалення в роботі зі студентами активно використовувались індивідуально-дослідницькі завдання в межах навчальних дисциплін правознавчого циклу, що передбачали закріплення алгоритму розв'язання економіко-правових ситуацій, систематизації правових знань, удосконалення правових умінь, вироблення правових навичок (вправи «Упізнай політика», «Сам собі режисер», «Профі-комбінатор майбутніх економістів», «Правове дерево», «Правовий експерт в економічній діяльності», «Правова майстерня», «Правова оцінка бізнес плану», «Дії юриста при позаплановій перевірці»).

Використання кейс-технологій для розгляду економічних ситуацій («Аудиторська консультація», «Правова компетентність в економічній діяльності», «Просування бізнесу у правовий спосіб») сприяло розв'язанню економічних проблем і формуванню правової компетентності майбутніх економістів. У процесі активної педагогічної взаємодії відбувалося відпрацювання змісту і структури кейсу. Майбутні бакалаври опрацьовували запитання, завдання, рекомендовані джерела, додаткові матеріали (ілюстрації, схеми, таблиці, графіки, аудіо- та відеозаписи тощо) та надавали авторський коментар. Обговорення кейсу сприяло опрацюванню його результатів і висловлення власного ставлення до економічної проблеми. Студенти презентували власні варіанти правового розв'язання ситуації, ознайомлювалися з альтернативними думками і пропозиціями, обмінювалися критичними

зауваженнями, брали участь у розробленні й ухваленні спільного правового рішення.

Круглий стіл з теми «Роль юриста при бізнес-плануванні» дозволив майбутнім економістам обмінятися думками щодо ролі та значення важливості правових знань у процесі бізнес-планування. Студенти магістратури були задіяні у ділових іграх («Угода», «Стартовий пакет» правових знань для майбутнього економіста», «Правове лото»), що передбачали усвідомлення сутності права і механізмів його дії, вміння мислити правовими категоріями та формували правові знання, необхідні для ефективної роботи на підприємстві. Реалізація завдань репродуктивно-діяльнісного етапу сприяла розвитку у студентів позитивної мотивації та ціннісного ставлення до формування правової компетентності в майбутній професійній діяльності.

Метою третього – продуктивно-творчого етапу – була актуалізація потреб майбутніх економістів у професійній самореалізації правового спрямування. Стрижнем експериментальної роботи на цьому етапі виступив елективний курс «Правове забезпечення професійної діяльності майбутнього економіста» (сайт www.pravoekonomist.if.ua) для студентів магістратури, що охоплював як теоретичні, так і практично-зорієнтовані методичні аспекти формування правової компетентності студентів. Елективний курс передбачав: систематизацію знань майбутніх економістів із проблеми формування правової компетентності, набуття практичних умінь, розвиток правокомпетентної особистості. Всі лекції елективного курсу будувалися за діалоговою формою, що вимагало попередньої самостійної підготовки студентів. З цією метою майбутні магістри готували відповіді на актуальні запитання («Що формує здоровий мікроклімат у бізнесі?», «Що передує юридичному консалтингу?» тощо), вирішували проблемні ситуації («Оподаткування електронної комерції в Україні», «Трансформація акцизної політики в Україні»), за результатами яких доповідали в ході лекцій. Студентів магістратури активно залучали до розв'язування економіко-правових задач («Протидія агресивному податковому плануванню в Україні», «Діалектика реформування податкової політики України відповідно до Євроінтеграції»). Для забезпечення ефективності елективного курсу у Viber-консультуванні (Skype, Messenger) було створено групу «Юридичний супровід для студентів магістратури», що дозволяла викладачу і студентам бути завжди в тісному контакті. Майбутні магістри мали змогу задавати запитання та обговорювати конфліктні правові ситуації («Трудові суперечки», «Правомірність позапланових перевірок», «Надмірне правове регулювання діяльності підприємства»), перебуваючи за межами ЗВО.

Зміст формування правової компетентності майбутніх фахівців економіки у модулях («Теоретичні аспекти правового забезпечення економічної діяльності», «Правове забезпечення професійної діяльності майбутніх економістів») було наповнено новою інформацією, що розкривала сутність правового забезпечення, сучасні тенденції адміністрування, результати набуття правової компетентності майбутніх економістів. У межах теми «Юридичний супровід суб'єктів господарювання» студенти наводили приклади сучасних

тенденцій розвитку топ-менеджменту, його юридичного супроводу, набували правових знань, описували уявні ситуації щодо роботи керівника, директора. У такий спосіб на заняттях елективного курсу в майбутніх економістів підвищувалася мотивація до прийняття професійної позиції фахівця економічного профілю, формування його професійного іміджу, вони набували досвіду щодо розроблення індивідуальних траєкторій розвитку особистості, ознайомилися з механізмами правової підтримки.

На цьому етапі було використано: баскет-метод, банк ідей, метод випадковостей, проблемно-пошукові методи. Студенти аналізували, систематизували та відбирали найбільш важливі факти їх класифікації із врахуванням важливості та терміновості, знаходили шляхи вирішення різноманітних проблем правової діяльності.

Провідною на цьому етапі виступила проектна технологія, що передбачала розроблення майбутніми економістами освітньо-професійних проектів: дослідницькі («Що таке право?»), творчі («Правові виклики для економістів»), інформаційні («Правове поле»), практично-зорієнтовані («Посадові злочини»). Технологія проектного навчання орієнтувала студентів на створення освітнього продукту за послідовними етапами: підготовка (визначалася тема та ціль); планування (визначалися юридичні джерела та способи збирання правової інформації); збирання інформації (робота з літературою, анкетування); аналіз інформації та формулювання висновків; презентація виконаної роботи.

Відповідно до першої педагогічної умови («Інтеграція правових дисциплін та дисциплін фахової спрямованості в процесі формування правової компетентності майбутніх економістів») збагачено зміст навчальних дисциплін для ОС «Магістр» («Економічна безпека бізнесу», «Судово-бухгалтерська експертиза», «Антикризове управління підприємством», «Інтелектуальна власність») темами і питаннями, що акцентували на правових відносинах, умінні мислити правовими категоріями, були пов'язані з проблемою формування правової компетентності майбутніх економістів. Використано ігрові технології навчання («Юридичний акваріум», «Точка напруження у прийнятті управлінських рішень», «Алгоритм вирішення правових проблем»), у яких майбутні економісти випробовували себе в різних ролях: у спеціально змодельованих виробничих ситуаціях виконували ролі керівника підприємства, заступників директора фірми тощо.

Застосування ігрових технологій слугувало розв'язанню комплексних завдань у засвоєнні правових знань, закріпленні матеріалу, розвитку творчих здібностей і формування правової компетентності. Ділові ігри («Управління ризиками», «Правове регулювання податків в Україні») склалися з таких етапів: етап підготовки (майбутні економісти розробляли сценарій, план, загальний опис гри); етап проведення (входження в гру відбувалося за результатами роботи з правовими джерелами, під час групової роботи над завданнями студенти дискутували на правові теми); етап аналізу й узагальнення (майбутні економісти вступали в міжгрупову дискусію, аналізували результати

вирішення правових проблем й узагальнювали отримані правові знання, набуті вміння та навички в контексті власної правової компетентності).

На третьому етапі використовували тренінгові технології («Організація бухгалтерського обліку», «Податковий контроль у системі управління»). Провідними методами реалізації тренінгової технології виступили: метод конкретних ситуацій («Конфлікт інтересів», «Зловживання службовим становищем», «Оптимізація податків: злочин чи економіка») і баскет-метод, що сприяло розвитку в майбутніх економістів здатності до аналізу, систематизації та відбору найбільш важливих фактів і формулювання шляхів вирішення різноманітних проблем правової діяльності. Студенти покроково виконували завдання й оцінювали результат.

На продуктивно-творчому етапі реалізовувалась Experience технологія. На основі набутих знань, умінь і навичок майбутні магістри в науковому гуртку «Юридична клініка для майбутніх економістів» надавали юридичні консультації студентам бакалаврату економічних спеціальностей. Прослідковувалась поетапність процесу, що передбачала: по-перше, збір інформації щодо проблемних або дискусійних питань в економічних процесах; по-друге, обробка, аналіз інформації та зіставлення із попередньо набутим досвідом у процесі навчання на бакалавраті та під час виробничих практик на підприємствах, по-третє, надавалася правова консультація у вирішенні економічних питань; на останньому етапі викладачем здійснювався контроль за дотриманням норм чинного законодавства України.

Використання коучинг-технології було спрямовано на розкриття особистісного потенціалу майбутніх економістів з метою максимального підвищення результативності їхньої діяльності у правовому полі, самостійного прийняття управлінських рішень у різних економічних ситуаціях. Коучинг «Правова реанімація» відбувався за етапами: встановлення партнерської взаємодії викладач-студент; визначення спільних завдань; розгляд проблемної ситуації; надання першої невідкладної юридичної допомоги; подолання труднощів у вирішенні проблеми; вибір конкретного варіанта дій та алгоритмів їх реалізації; обговорення підсумків отриманих результатів.

Метою оцінно-регулятивного етапу виступило формування вмінь майбутніх економістів здійснювати рефлексію, а також взаємо- та самооцінювання правової компетентності. Реалізації завдань четвертого етапу сприяли такі форми роботи зі студентами: командна гра («Крокуємо правовими сходинками»), робота у підгрупах, у парах, самостійна робота. Методами і прийомами виступили: персональний SWOT аналіз, бізнес гра «Cash Flow», створення Startups, робота за шаблонами; методи контролю (усний, письмовий), самоконтролю, взаємоконтролю; самооцінки та взаємооцінки. Технології навчання: інформаційні, тренінгові, проектні, технологія портфоліо.

Для активізації оцінно-рефлексивної діяльності студентами магістратури було створено Startup (група у Messenger із назвою «Швидка економічна допомога»), ідея якого полягала в наданні правової допомоги майбутнім бакалаврам у вирішенні нагальних економічних проблемних питань. Майбутні

магістри проводили юридичні консультації студентам бакалаврату щодо заповнення фінансової звітності, написання аудиторських і судово-бухгалтерських висновків і допомоги у тлумаченні нормативно-правових актів. Найбільш активно робота з формування оцінно-рефлексивних умінь здійснювалася під час бізнес-гри «Cash Flow» (розробники: Robert T. Kiyosaki & Sharon L. Lechter), у процесі якої майбутні економісти позиціонували свою правову компетентність у вирішенні суперечливих економічних питань: приймаючи оптимальні управлінські рішення, крок за кроком потрапляли на швидкісну фінішну доріжку, що допомогло здійснити самооцінку своїх правових знань.

Зі студентами було проведено тренінги «Юридичний відділ підприємства», «Власна справа – шукаємо ідеї», що сприяло набуттю практичних умінь і навичок формування правової компетентності майбутніх економістів та оволодіння технологіями вирішення ситуацій правового змісту. У такий спосіб у майбутніх магістрів підвищувалася мотивація до прийняття правової позиції, відбувалося формування професійного іміджу, майбутні економісти набували досвіду щодо розроблення індивідуальних траєкторій розвитку особистості, опановували механізми правової підтримки.

Для розвитку вмінь оцінювати свої професійні якості на оцінно-регулятивному етапі було використано метод SWOT-аналізу «Позиція стратегічно важливого підприємства в регіоні», який дозволив майбутнім економістам оцінити внутрішні ресурси та можливості підприємства, а також виявити сприятливі для його розвитку зовнішні чинники. Отримані шляхом SWOT-аналізу відомості «керівник» узагальнював, оцінював сильні й слабкі сторони, можливості й загрози розвитку компанії, визначав план стратегічного розвитку суб'єкта господарювання. SWOT-аналіз дозволив майбутнім магістрам виявити свої набуті здібності, нахили, можливості для подальшого професійного зростання.

У контексті експериментального дослідження майбутнім фахівцям пропонувалося створення власного електронного портфоліо «Юридичний порадник», який передбачав самопрезентацію та самопроекування динаміки власної правової компетентності. Було реалізовано такі етапи: аналіз змісту дисципліни «Судово-бухгалтерська експертиза»; розроблення структури портфоліо та методичні вимоги до нього; визначення критерію його оцінювання; презентація та експертна оцінка. Укладаючи електронне портфоліо, студент сам вирішував «з чого почати», «що є важливим», якими мають бути резюме та CV (Curriculum Vitae – стислий опис біографічних даних, набутих кваліфікацій і професійних навичок) тощо. Технологія портфоліо дозволила майбутнім економістам проаналізувати, узагальнити і систематизувати результати своєї роботи, об'єктивно оцінити свої можливості та спланувати дії для досягнення більш високих результатів у професійній діяльності, визначити цілі для правового саморозвитку.

З метою залучення майбутніх економістів до науково-дослідної діяльності використовували інформаційні технології, зокрема освітні телекомунікаційні

проекти («Розв’язування юридичних задач», «Подолання професійних перешкод», «Юридичний супровід ведення бізнесу»), що були організовані на основі комп’ютерної телекомунікації, мали спільну проблему, мету, узгоджені методи, способи діяльності та спрямовані на досягнення спільного результату. Телекомунікаційні проекти дали можливість не лише передавати магістрантам ті чи ті знання, але й дозволили навчити їх отримувати ці знання самостійно за допомогою глобальної комп’ютерної мережі Internet, вміти користуватися набутими знаннями для розв’язування нових професійних завдань. Використання освітнього телекомунікаційного проекту сприяло реалізації першої педагогічної умови (інтеграція правових дисциплін та дисциплін фахової спрямованості в процесі формування правової компетентності майбутніх економістів), оскільки закладені проблеми в проекті потребують інтегрованих знань.

З’ясовано, що найбільш доцільним і методично виправданим в організації самостійної роботи студентів магістратури було використання проектної технології «Сучасний економіст із знанням норм права – данина моді чи реальність», яка дозволяла розв’язувати професійні ситуації правової спрямованості.

По завершенні формувального етапу експерименту було проведено контрольний зріз щодо визначення рівнів сформованості правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти.

Порівняльні дані рівнів сформованості правової компетентності студентів бакалаврату в умовах неперервної університетської освіти подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльні дані рівнів сформованості правової компетентності студентів бакалаврату в умовах неперервної університетської освіти (за χ – середньоарифметичним значенням, у %)

Групи	Рівні					
	Ініціативно-продуктивний		Стандартизовано-усталений		Пасивно-репродуктивний	
	до	після	до	після	до	після
ЕГ	7,8	22,2	18	32,8	74,2	45
КГ	7,9	11,4	18,2	22,9	73,9	65,7

Результати прикінцевого етапу свідчать, що ініціативно-продуктивний рівень сформованості правової компетентності в експериментальній групі становив 22,2% (до навчання 7,8%). Також зросла кількість студентів бакалаврату стандартизовано-усталеного рівня – 32,8% (до навчання ця кількість дорівнювала 18%). На пасивно-репродуктивному рівні залишилося 45% майбутніх економістів (до навчання ця кількість становила 74,2%).

Як засвідчує таблиця 1, у контрольній групі також відбулися незначні позитивні зміни. Так, ініціативно-продуктивний рівень студентів бакалаврату збільшився з 7,9% до 11,4%, стандартизовано-усталений – з 18,2% до 22,9%.

Що стосується пасивно-репродуктивного рівня, то тут дані змінилися так: до навчання – 73,9%, після навчання – 65,7%.

Порівняльні дані рівнів сформованості правової компетентності студентів магістратури в умовах неперервної університетської освіти подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльні дані рівнів сформованості правової компетентності студентів магістратури в умовах неперервної університетської освіти (за χ – середньоарифметичним значенням, у %)

Групи	Рівні					
	Ініціативно-продуктивний		Стандартизовано-усталений		Пасивно-репродуктивний	
	до	після	до	після	до	після
ЕГ	16,65	31,6	29,35	42	54	26,4
КГ	16,3	20,6	28,9	32,8	54,8	46,6

Як засвідчує таблиця, результати експериментальної роботи з формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти на прикінцевому етапі засвідчили позитивні зміни щодо рівнів її сформованості у студентів магістратури експериментальної групи. Визначено, що відтепер ініціативно-продуктивного рівня досягли 31,6% магістрантів експериментальної групи (було – 16,65%), стандартизовано-усталеного рівня – 42% (на констатувальному етапі він становив 29,35%), на пасивно-репродуктивному рівні залишилося 26,4% (було – 54%) майбутніх економістів ОС «Магістр».

Як видно із таблиці, у контрольній групі також відбулися деякі позитивні зміни. Зокрема, ініціативно-продуктивний рівень сформованості правової компетентності в умовах неперервної університетської освіти зафіксовано у 20,6% студентів магістратури (на констатувальному етапі він становив 16,3%), на стандартизовано-усталеному рівні стало 32,8% (було – 28,9) і на пасивно-репродуктивному рівні залишилося 46,6% (було – 54,8%) майбутніх економістів ОС «Магістр».

Для порівняння результатів констатувального і прикінцевого етапів експериментального дослідження було проведено аналіз залежностей рівнів правової компетентності за результатами навчання студентів освітніх ступенів «бакалавр» та «магістр», перевіряючи статистичну гіпотезу про рівність функцій розподілу відповідних вибірок. А саме гіпотеза H_0 – розподіл показників однаковий, а альтернативна гіпотеза H_1 – розподіл показників різний. Якщо нульова гіпотеза виконується, то це свідчить про однакову структуру двох груп щодо розподілу за рівнями правової компетентності. Якщо ж приймається альтернативна гіпотеза, то структура груп різна.

Водночас аналіз результатів у двох групах після проведення навчання показує, що $p=0,000027$ для студентів бакалаврату та $p=0,000183$ для студентів магістратури. Отже, розподіли різні і методика навчання для обох груп суттєво відрізняється. За показниками бачимо, що вона дійсно є більш ефективною для

експериментальної групи ОС «Бакалавр» і ОС «Магістр».

Отже, результати опрацювання статистичних даних переконливо свідчать про ефективність експериментальної методики і технологій формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні подано теоретико-методологічне обґрунтування і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробленні моделі, експериментальної методики і технологій формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти.

1. Науково обґрунтовано теоретико-методологічні концепти формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти на основі системного, контекстного, технологічного, компетентнісного підходів.

Системний підхід передбачав визначення і характеристику взаємодії структурних елементів формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти, що зумовили цілісність цього процесу, його функціонування як системи.

Контекстний підхід сприяв організації такого навчання, в якому за допомогою дидактичних засобів моделювалися дисциплінарний (предметний) і соціальний (професійний досвід фахівців) зміст професійної діяльності фахівця у поєднанні з абстрактними знаннями як знаковими системами.

Технологічний підхід проектував процес навчання у форматі педагогічної технології як такої побудови діяльності, в якій усі суб'єкти виконували дії у певній цілісності та послідовності, що гарантувало досягнення запланованих результатів.

Компетентнісний підхід спрямовував освітній процес на формування та розвиток ключових, загальнопредметних і предметних компетентностей особистості: визначення компетентностей майбутніх економістів та їх змісту; відображення завдань формування фахових компетентностей у змісті освітніх галузей загалом і навчальних предметів, зокрема; розроблення методики формування фахових компетентностей, рівнів та показників їх сформованості; системи контролю й оцінювання рівнів сформованості компетентності.

2. Правову компетентність майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти розглянуто як інтегральну якість особистості, що визначає її здатність орієнтуватись у нормативно-правовій базі чинного законодавства, вміння мислити правовими категоріями, свідоме використання правових знань у професійній діяльності.

Неперервність університетської освіти розуміємо як спеціально організовану, особистісно зорієнтовану систему професійної підготовки майбутніх фахівців за ступенями навчання «бакалавр-магістр», у якій створюються умови для професійного та особистісного зростання майбутніх

фахівців економічного профілю. У контексті дослідження неперервна освіта виступає як цілісна педагогічна система, що організаційно, методично та технологічно забезпечує потребу особистості в навчанні, духовному і культурному розвитку, підвищенні професійної компетентності в цілому та правової, зокрема.

Професійну підготовку майбутніх фахівців економічного профілю визначаємо як цілеспрямований процес, метою якого є спеціально організоване передання майбутнім фахівцям професійно спрямованих знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, у результаті освоєння яких, студент може бути готовим до виконання професійно-економічної діяльності.

Правову компетентність визначено як систему професійно правових знань чинного законодавства та ціннісного ставлення до правової діяльності; усвідомлення сутності права і механізмів його дії; вміння мислити правовими категоріями; доречно використовувати набуті правові знання у професійній діяльності, досягати ефективного результату нормативно-правовим способом

Під «освітньою технологією» розуміємо процес проектування змісту навчального матеріалу, форм організації, методів, і засобів навчання. У контексті дослідження «технологія навчання» маркована сукупністю методів і засобів надання, опрацювання і оволодіння освітньою інформацією, яка передбачає способи впливу викладача на студентів у процесі навчання із використанням необхідних технічних та інформаційних засобів.

3. Визначено й обґрунтовано компоненти, критерії, показники, схарактеризовано рівні сформованості правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти. Серед них: мотиваційний (ціннісно-настановчий критерій із показниками: особистісно-ціннісне ставлення до правової освіти (наявність мотивації професійної діяльності); наявність мотивації правової поведінки; наявність інтересу та потреби в опануванні необхідними правовими знаннями), когнітивно-гностичний (знаннєвий критерій із показниками: обізнаність із правовими поняттями; обізнаність із знаннями норм права; усвідомлення в необхідності правової освіти), діяльнісно-репродуктивний (дієвий критерій із показниками: вміння застосовувати правові знання у професійній діяльності; вміння приймати відповідальні правові рішення; можливість вирішувати правові виробничі конфліктні ситуації), оцінно-регулятивний (рефлексивний критерій із показниками: вміння оцінювати свої особистісні якості (образ – «Я»); вміння оцінювати свої професійні якості («Я» – економіст); вміння оцінювати професійні якості своїх колег (майбутніх економістів) компоненти. Схарактеризовано рівні сформованості правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти – ініціативно-репродуктивний, стандартизовано-усталений, пасивно-репродуктивний.

4. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти: інтеграція правових дисциплін та дисциплін фахової спрямованості у процесі формування правової компетентності майбутніх економістів;

забезпечення інформаційно-розвивального освітнього середовища в умовах університету; позитивна мотиваційна налаштованість майбутніх економістів на професійну діяльність правової спрямованості.

5. Теоретично обґрунтовано модель формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти, що обіймає інформаційно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, продуктивно-творчий, оцінно-регулятивний етапи.

Метою першого, інформаційно-збагачувального, етапу було збагачення майбутніх фахівців необхідним обсягом знань із правових дисциплін; оволодіння таких базових понять, як «право», «закони», «правова свідомість», «трудове законодавство», «юридична відповідальність», «правова компетентність», покращенні рівня правових знань, умінь та навичок. Мета другого, репродуктивно-діялісного етапу – розвиток у студентів позитивної мотивації та ціннісного ставлення до формування правової компетентності в майбутній професійній діяльності. Мета третього, продуктивно-творчого, етапу: актуалізація потреби у професійній самореалізації та формування їх особистісної правової культури. Мета четвертого, оцінно-регулятивного, етапу – формування вмій майбутніх економістів здійснювати рефлексію, а також взаємо- та самоцінювання власної правової компетентності.

6. Розроблено й апробовано експериментальну методикау і технології формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти, що передбачало комплексну реалізацію визначених педагогічних умов. Впроваджено елективні курси «Формування правової компетентності майбутніх економістів» (для студентів освітнього ступеня «Бакалавр»), «Правове забезпечення професійної діяльності майбутніх економістів» (для студентів освітнього ступеня «Магістр»). Збагачено зміст нормативних дисциплін («Податкова політика», «Облік зовнішньоекономічної діяльності», «Податкова система України» тощо) темами і питаннями, що пов'язані з проблемою формування правової компетентності майбутніх економістів; розроблено і впроваджено систему вправ («Упізнай політика», «Сам собі режисер», «Правові рішення», «Профі-комбінатор майбутніх економістів», «Правовий експерт в економічній діяльності», «Юридична хвилинка», «П'ять правових термінів», «Намалюй свої поточні та стратегічні цілі»), ігор («Правове лото», «Угода», «Юридичний акваріум», «Правовий ринг», «Алгоритм вирішення правових проблем», «Cash Flow»), освітні технології (проектні, ігрові, тренінгові, інформаційні, кейс-технологія, портфоліо, коучинг та experience тощо).

7. За результатами прикінцевого етапу експерименту виявлено, що у студентів бакалаврату експериментальної групи відбулися суттєві позитивні зміни в результатах сформованості правової компетентності: на ініціативно-продуктивному рівні виявлено 22,2% студентів експериментальної групи (було 7,8%) і 11,4 контрольної групи (було 7,9), стандартизовано-усталений рівень зафіксовано у 32,8% респондентів експериментальної групи (було 18%) та 22,9% контрольної групи (було 18,2), пасивно-репродуктивний рівень

зафіксовано у 45% респондентів експериментальної групи (було 74,2%) і 65,7% контрольної групи (було 73,9).

У студентів магістратури експериментальної групи також відбулися суттєві позитивні зміни в результатах сформованості правової компетентності: на ініціативно-продуктивному рівні виявлено 31,6% майбутніх економістів (було 16,65%) і 20,6 – контрольної групи (було 16,3), стандартизовано-усталений рівень зафіксовано у 42% респондентів експериментальної групи (було 29,35%) та 32,8% контрольної групи (було 28,9), пасивно-репродуктивний рівень у 26,4% респондентів експериментальної групи (було 54%) і 46,6% контрольної групи (було 54,8).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти. Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні проблеми підготовки майбутніх економістів в системі «молодший бакалавр» – «бакалавр».

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях автора:

Монографія

1. Галушак І. Є. Теорія і технології формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти: [монографія] / І. Є. Галушак. – Івано-Франківськ : НАІР, 2018. – 426 с.

Публікації у фахових виданнях України

2. Галушак І. Є. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх економістів / І. Є. Галушак // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія. – Зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – Вип. 39. – Ч. 3. – С. 120–126.

3. Галушак І. Є. Формування правової компетентності майбутніх економістів / І. Є. Галушак // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Випуск 6 (113). – Серія : Педагогіка. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2016. – С. 39–44.

4. Галушак І. Є. Формування правокомпетентної особистості фахівця: генеза постановки проблеми / І. Є. Галушак // Обрії. Науково-педагогічний журнал. – № 2 (43) – 2016. – С. 14–17.

5. Галушак І. Є. Шляхи формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах гірського регіону / І. Є. Галушак // Гірська школа Українських Карпат. Науково-методичний журнал. – № 15, Івано-Франківськ, 2016. – С. 102–106.

6. Галушак І. Є. Професійна мотивація майбутніх економістів в процесі вивчення правових дисциплін / І. Є. Галушак // Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Педагогічні науки. – Випуск 3(35), Глухів – 2017. – С. 213–219.

7. Галушак І. Є. Концептуальні засади інтеграції змісту професійної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю / І. Є. Галушак // Науковий вісник Ізмаїльського гуманітарного університету :

збірник наукових праць. Серія «Педагогічні науки». – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2017. – Вип. 36. – С. 44–48.

8. Галушак І. Є. Готовність майбутніх економістів до професійної діяльності в умовах гірського регіону України / І. Є. Галушак // Гірська школа Українських Карпат. Науково-методичний журнал. – № 17, Івано-Франківськ, 2017. – С. 157–160.

9. Галушак І. Є. Використання інноваційних технологій в процесі підготовки майбутнього економіста / І. Є. Галушак // Науковий вісник Миколаївського державного університету : Збірник наукових праць. – Педагогічні науки. – Випуск № 3 (58), вересень 2017. – Миколаїв : МДУ, 2017. – С. 78–82.

10. Галушак І. Є. Формування майбутнього економіста як конкурентно-спроможного фахівця / І. Є. Галушак // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Вип. 4 (117). – Серія : Педагогіка. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2017. – С. 7–9.

11. Галушак І. Є. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх економістів / І. Є. Галушак // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – Вип. 8 (313), Ч. 1. – Серія : Педагогіка. – Старобільськ, вид. ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2017. – С. 58–65. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2218/Visnik1%2c_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y

12. Галушак І. Є. Правова компетентність як складова процесу професійної підготовки економіста / І. Є. Галушак // Науковий вісник Миколаївського державного університету : Збірник наукових праць. – Педагогічні науки. – Випуск № 4 (59), грудень 2017. – Миколаїв : МДУ, 2017. – С. 148–151.

13. Галушак І. Є. Формування правової компетентності майбутнього економіста засобами проектних технологій / І. Є. Галушак // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 52 / редкол. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2018. – С. 224–228.

14. Галушак І. Є. Педагогічні технології як фактор удосконалення підготовки майбутніх економістів / І. Є. Галушак // Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Інноваційна педагогіка. Науковий журнал. Вип. 3. – Одеса, 2018. – С. 100–103.

15. Галушак І. Є. Технологічний підхід як чинник модернізації професійної підготовки майбутніх економістів / І. Є. Галушак // Збірник наукових праць. – № 82, том 1. – Херсон, 2018. – С. 103–107.

16. Галушак І. Є. Підготовка майбутніх економістів до правового забезпечення професійної діяльності / І. Є. Галушак // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Випуск 1(7). – Мукачево, 2018. – С. 90–93.

17. Галушак І. Є. Формування професійної мобільності майбутнього економіста / І. Є. Галушак // Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка : зб. наук. праць. – Вип. 15 / Інст-

т проф.-тех. освіти НАПН України; [Ред. кол. : В. О. Радкевич (голова) та ін.]. – ЖККГВ «Полісся» ЖОР., 2018. – С. 123–128.

18. Галушак І. Є. Освітнє середовище вищої школи як фактор формування правової компетентності фахівця / І. Є. Галушак // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Збірник наукових праць. – Випуск 2 (37), Частина 2, 2018. – С. 55–61.

19. Галушак І. Є. Правова підготовка майбутніх економістів у контексті компетентнісного підходу / І. Є. Галушак // Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. – № 17, Львів, 2018. – С. 135–139.

20. Галушак І. Є. Наукові підходи до формування правової компетентності майбутніх економістів / І. Є. Галушак // Науковий вісник Миколаївського державного університету : Збірник наукових праць. – Педагогічні науки. Випуск 2(61), травень 2018. – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2018. – С. 63–67.

21. Halushchak I. Yev. Pedagogical Conditions of Future Economists' Legal Competence Formation / I. Yev. Galushchak // «Наука і освіта». – CLXIII. – 2017. – № 10. Педагогіка та психологія. – Одеса, 2017. – С. 162–169. (Web of Science)

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав

22. Galushchak I. Yev. Legal competence of a future economist as a necessary component of professional training / I. Yev. Galushchak // Scientific Journal Virtus. – Issue № 23, Part 1, Canada, Montreal, April, 2018. – P. 79–80.

23. Galushchak I. The legal competence of the personality in the value dimension of higher economic education of a modern student / I. Galushchak // Znanstvenamisel journal. – № 18, Slovenia, 2018. – P. 45–46.

24. Galushchak I. Legal training of future economists with using the software in uninterrupted university education / I. Galushchak // The scientific heritage. – № 22, Budapest, Hungary, 2018. – P. 43–45.

25. Galushchak I. Peculiarity at information technology use in the process of legal preparation of future economists / I. Galushchak // Modern Science – Modernívěda. Prague. – № 3 Czech Republic, 2018. – P. 90–95. Index Copernicus.

26. Galushchak I. Region as a subject for economic development / I. Galushchak // Education-Technology-Computer Science. Quarterly Journal. – No. 1/15/2016, Rzeszow, 2016. – P. 163–169.

Опубліковані праці апробаційного характеру

27. Галушак І. Є. Організація і методика обліку, аналіз і аудит власного капіталу виробничого підприємства / І. Є. Галушак // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Розвиток національної економіки : методологія та практика»], (Івано-Франківськ, 15–16 квітня 2014 р.). – Тернопіль : Крок, 2014 – С. 181–182.

28. Галушак І. Є. Облік амортизації основних засобів / І. Є. Галушак // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Розвиток національної економіки : теорія і практика»], (Івано-

Франківськ, 3–4 квітня 2015 р.). – Тернопіль : Крок, 2015, частина 3. – С. 202–204.

29. Галушак І. Є. Аудиторська оцінка розрахунків з постачальниками та підрядниками / І. Є. Галушак // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіонів»], (Івано-Франківськ, 27–28 травня 2015 р.). – Івано-Франківськ : 2015 – С. 143–144.

30. Галушак І. Є. Формування правової компетентності майбутніх економістів засобами мультимедія / І. Є. Галушак // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Проблеми якості професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі»], (Одеса, 28–29 жовтня 2016 р.). – Одеса : Видавець Букаєв В. В., 2016. – С. 8–10.

31. Галушак І. Є. Правова компетентність у професійній підготовці майбутніх економістів / І. Є. Галушак // Zbiór artykułów naukowych. III Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji [«Actual problems of modern preschool and higher education»], (Warszawa, 29.10.2016–30.10.2016 r.). – Warszawa : Wydawca : sp.z.o.o. «Diamondtradingtour», 2016. – С. 24–26.

32. Галушак І. Є. Формування правової культури майбутніх економістів / І. Є. Галушак // Матеріали 11 міжнародної науково-практичної конференції [«Основні напрями розвитку педагогічної освіти»], (Чернігів, 20–21 жовтня 2017 р.). – Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2017. – С. 88–89.

33. Галушак І. Є. Педагогічні детермінанти формування правової компетентності майбутніх економістів у вищій школі / І. Є. Галушак // Матеріали Першої Міжнародної Інтернет-конференції FOLIA GOMENIANA : Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії психодидактики ім. Я. А. Коменського / гол. ред. Осадченко І. І. [«Модернізація освітнього середовища : проблеми та перспективи»], (Умань, 6 квітня 2017 р.). – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2017. – Ч.1. – С. 30–33.

34. Галушак І. Є. Сутність та значення правової освіти для професійної підготовки майбутніх економістів. / І.Є.Галушак // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Якісна освіта в Україні: тенденції, проблеми, перспективи»], (Чернівці, 26–28 жовтня 2017 р.). – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2017. – С. 148–150.

35. Галушак І. Є. Формування правової компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки / І. Є. Галушак // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Проблема якості дошкільної освіти і професійної підготовки майбутніх педагогів у вищій школі»], (Одеса, 26–27 жовтня 2017 р.). – Одеса : Видавець Букаєв В. В., 2017. – С. 22–23.

36. Галушак І. Є. Правова підготовка фахівця економічного профілю у контексті нової парадигми освіти / І. Є. Галушак // Збірник матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції [«Управлінські науки в сучасному світі»], (Київ, 22 листопада 2017 р.). – Біла Церква : Видавництво Пшонківський О. В., 2018. – С. 63–65.

37. Галушак І. Є. Проблеми вдосконалення правової підготовки студентів економічних спеціальностей у сучасних умовах / І. Є. Галушак // Матеріали Третьої міжнародної науково-практичної конференції FOLIA COMENIANA : Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я. А. Коменського / гол. ред. Осадченко І. І. [«Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи»], (Умань, 16–17 лютого 2018 р.). – Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. – С. 94–96.

38. Галушак І. Є. Технологічний підхід до формування правової компетентності майбутніх економістів / І. Є. Галушак // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти»], (22–23 травня 2018 р.). – Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2018. – С. 33–34.

39. Галушак І. Є. Проблема правової компетентності майбутнього економіста / І. Є. Галушак // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції [«Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук»], (Київ, 4–5 травня 2018 р.). – К. : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. – С. 68–70.

40. Галушак І. Є. Актуальність компетентнісного підходу правової підготовки майбутніх економістів за умови неперервної вищої освіти / І. Є. Галушак // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Наукові досягнення, відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки»], (Запоріжжя, 25–26 травня 2018 р.). – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. – С. 41–44.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

41. Галушак І. Є. Особливості проведення аудиту основних засобів / І. Є. Галушак // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія Економіка, Випуск 9. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 482–485.

42. Галушак І. Є. Облік доходів від операційної діяльності : сучасний стан і напрями вдосконалення / І. Є. Галушак, В. П. Савчук // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : науковий журнал у 2 т. – Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2014. – Вип. 10. – Т. 1. – С. 97–104.

43. Галушак І. Є. Особливості організації аудиту основних засобів Обліково-аналітичне забезпечення господарської діяльності: монографія / за ред. І. Ф. Баланюка, Н. І. Пилипів, В. М. Якубів. – Івано-Франківськ : Видавництво : Друкарня Фоліант, 2014. – 293 с.

44. Galushchak I. The completion to the profession active is modeled of future economists in the Mountain Conditions of environment / I. Galushchak // Journal of VasylStefanykPrecarpathian National UniversityIvano-Frankivsk. Volume 1. – Number 2, 3. – 2014. – S. 64–68.

45. Галушак І. Є. Нормативно-правове регулювання обліку і контролю основних засобів / І. Є. Галушак // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія Економіка, Вип. 11. – Івано-Франківськ, 2015. – С. 309–312.

46. Галушак І. Є. Значення та завдання обліку основних засобів/ І. Є. Галушак // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал. – Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2015. – Вип. 11. – Т. 2. – С. 198–203.

47. Галушак І. Є. Нормативно-правові засади обліку результатів діяльності підприємства / І. Є. Галушак // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал у 2 т. – Івано-Франківськ: ДВНЗ «Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника», 2016. – Вип. 12. – Т. 1. – С. 108–114.

48. Галушак І. Є. Загальна методика проведення аудиту запасів / І. Є. Галушак // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал у 2 т. – Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2017. – Вип. 13. – Т. 1. – С. 171–175.

49. Галушак І. Є. Формування податкової політики та податковий контроль на макрорівні / І. Є. Галушак // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія Економіка, Вип. 9. – Івано-Франківськ, 2017. – С. 259–262.

50. Галушак І. Є. Особливості здійснення податкового контролю в Україні та зарубіжних країнах та їх правове регулювання/ І. Є. Галушак // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал у 2 т. – Івано-Франківськ: Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2017. – Вип. 14. – Т. 1. – С. 182–187.

51. Галушак І. Є. Нормативно-правова регламентація обліку в товариствах з обмеженою відповідальністю / І. Є. Галушак // «Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи»: зб. наук. праць / [упорядник Ю. І. Колісник-Гуменюк]. – Вип. 2. – Львів-Гомель, 2018. – С. 160–165.

АНОТАЦІЯ

Галушак І. Є. Теорія і технології формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», МОН України. – Одеса, 2019.

У дисертаційному дослідженні науково обґрунтовано теоретико-методологічні концепти дослідження проблеми формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської, що включають системний, контекстний, технологічний та компетентнісний підходи; розкрито сутність і структуру феномена «правова компетентність майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти»; уточнено поняття «професійна підготовка майбутніх економістів», «неперервність університетської

освіти», «освітня технологія», «правова компетентність»; виявлено компоненти (мотиваційний, когнітивно-гностичний, відтворювальний, рефлексивно-оцінний), критерії (ціннісно-настановчий, знаннєвий, дієвий, рефлексивний), показники та схарактеризовано рівні сформованості правової компетентності майбутніх економістів (ініціативно-продуктивний, стандартизовано-усталений, пасивно-репродуктивний); визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови формування правової компетентності майбутнього економіста в умовах неперервної університетської освіти (інтеграція правових дисциплін та дисциплін фахової спрямованості у процесі формування правової компетентності майбутніх економістів; забезпечення інформаційно-розвивального освітнього середовища в умовах університету; позитивна мотиваційна налаштованість майбутніх економістів на професійну діяльність правової спрямованості). Розроблено модель процесу формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти що обіймає інформаційно-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний, продуктивно-творчий, оцінно-регулятивний етапи. Метою першого, інформаційно-збагачувального, етапу було збагачення майбутніх фахівців необхідним обсягом знань із правових дисциплін; оволодіння таких базових понять, як «право», «закони», «правова свідомість», «трудове законодавство», «юридична відповідальність», «правова компетентність», покращенні рівня правових знань, умінь та навичок. Мета другого, репродуктивно-діялісного етапу – розвиток у студентів позитивної мотивації та ціннісного ставлення до формування правової компетентності у майбутній професійній діяльності. Мета третього, продуктивно-творчого, етапу: актуалізація потреби у професійній самореалізації та формування їх особистісної правової культури. Мета четвертого, оцінно-регулятивний, етапу формування вмій майбутніх економістів здійснювати рефлексію, а також взаємо- та самоцінювання власної правової компетентності.

Розроблено й апробовано діагностувальну й експериментальну методики та технології формування правової компетентності майбутніх економістів в умовах неперервної університетської освіти; елективні курси та методичне їх забезпечення: «Формування правової компетентності майбутніх економістів» (для студентів освітнього ступеня «Бакалавр»), «Правове забезпечення професійної діяльності майбутніх економістів» (для студентів освітнього ступеня «Магістр»). Збагачено зміст нормативних дисциплін («Податкова політика», «Облік зовнішньоекономічної діяльності», «Податкова система України» тощо) темами і питаннями, що пов'язані з проблемою формування правової компетентності майбутніх економістів; розроблено і впроваджено систему вправ («Упізнай політика», «Сам собі режисер», «Правові рішення», «Профі-комбінатор майбутніх економістів», «Правовий експерт в економічній діяльності», «Юридична хвилинка», «П'ять правових термінів», «Намалюй свої поточні та стратегічні цілі»), ігор («Правове лото», «Угода», «Юридичний акваріум», «Правовий ринг», «Алгоритм вирішення правових проблем», «Cash Flow»), освітні технології (проектні, ігрові, тренінгові, інформаційні, кейс-технологія, портфоліо, коучинг та experience тощо).

Ключові слова: економічна освіта, майбутні економісти, педагогічні умови, неперервна університетська освіта, правова компетентність, педагогічна технологія, підготовка.

ABSTRACT

Galushchak I. Theory and technological formation of legal competence of future economists in the conditions of continuous university education. – Manuscript.

The dissertation to obtain the doctor in science degree within specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education. – State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky», MES of Ukraine. – Odesa, 2019.

The dissertation provides the concept and scientific basements of legal competence in future economists in the conditions of continuous university education. It presents the essence and structure of the phenomenon called «legal competence in future economists in the conditions of continuous university education», clarifies the meaning of «professional training of the future economists», «continuity of university education», «educational technology» and «legal competence».

The quality of formed legal competence of future economists in the conditions of continuous university education were defined by next criteria: value and attitude (markers: presence of positive motivation to the future professional activity; presence of interest and requirement of new legal knowledge); knowledge (markers: awareness with legal terms; awareness with norms of law and state-building documents; awareness with requirement of legal education in economical area); efficient (markers: ability to use legal knowledge in professional activity; ability to resolve legal industrial conflicts in the professional activities of economists); reflective (markers: ability to define self-quality (vision – «I»), ability to define professional quality («I» – the economist), ability to define the professional quality of colleagues (future economists).

Theoretical justification and experimental testing of pedagogical conditions for the formation of legal competence of the future economists were performed (integration of legal disciplines and disciplines of professional orientation in the process of formation of legal competence of future economists; support an information and development conditions in the educational environment in the university; positive motivation to focus of the future economists into professional activity in legal orientation). Systemic, contextual, technological and competent approaches were defined as methodological basis for the formation of legal

competence of future economists in the conditions of continuous university education.

An experimental model for the formation of legal competence of the future economists in the conditions of continuous university education was developed. This experimental model was implemented step by step (enrichment by information, reproduction and activity, productive creativity, evaluation and regulation). Certain pedagogical conditions were implemented in every step. Enrichment by information was aimed to deliver the knowledge for the future specialists, evaluation of basic principles in legal disciplines such as «law», «legislation», «legal consciousness», «labor legislation», «legal liability», improving the level of legal knowledge, skills and abilities. The aim of reproduction and activity period was the development of positive motivation and value attitude towards the formation of legal competence in future professional activities. Actualization of the need for professional self-realization and formation of their personal legal culture was the aim of reproductive step. Finally, step for evaluation and regulation required the formation of ability to perform reflection by future economists, evaluation of own and mutual legal competence.

Further, an experimental and diagnostic methodologies were developed and tested on the formation of the formation of legal competence of the future economists in the conditions of continuous university education; elective courses and their methodical provision: «Formation of legal competence of future economists» (for bachelor's students), «Legal provision of professional activity of future economists» (for master's students). Content of normative disciplines was enriched («Tax policy», «Accounting for foreign economic activity», «Tax system of Ukraine» etc.) by topics and questions related with formation of the legal competence of future economists; the system of exercises has been developed and implemented («Define the politician», «Himself producer», «Legal decisions», «Professional combinator of future economists», «Legal expert in economic activity», «Legal minute», «Five legal terms», «Draw up your current and strategic goals»), games («Legal lotto», «Agreement», «Legal aquarium», «Legal ring», «Algorithm for solving legal problems», «Cash flow»), educational technologies (design, gaming, training, information, case-technology, portfolio, coaching and experience, etc.)

It was confirmed, that formation of legal competence of the future economists in the conditions of continuous university education is specially organized, purposeful, controlled and measurable process aimed to mastering them with knowledge, as well as practical skills and abilities, gaining experience in using legal knowledge in future professional activities.

Key words: economical education, future economists, pedagogical conditions, continuous university education, legal competence, pedagogical technology, training